

tába kell szállni, de a hozzászólások magvát, lényegét az igazi marxista történetírás és történettudomány továbbfejlesztésére, a sematizmustól, dogmatizmustól való mentesítésére való törekvéseinket ilyen módszerekkel nem szabad visszautasítani. (*Élénk taps.*)

TÁNCZOS GÁBOR: Szücs Jenő elvtárs eláll a szótól. A ma elkezdődött vitát péntek este 7 órakor folytatjuk. Ezen a napon a vitavezető testületnek ugyanaz lesz a törekvése, mint a mai vitában is, hogy demokratikus vitafórumot nyisson minden, a marxizmus igényével fellépő jobb, helyesebb, tudományosabb marxista történetírásért harcoló nézetek [számára], keményen visszautasítva és visszaverve közben mindenféle ide nem való, akár stílusában, akár tartalmában is nem való demagóg hangot, ami sérti a vitaszellemet, valamint a Gergely Sándor-féle hangokat, és egyszerre lépjen fel mind a rossz típusú, kellemetlen, túlzó, túllicitáló demagógiával szemben és az olyan szektás nézetekkel szemben, amelyek kisztílú módon szeretnének belemagyarázni jószándékú vitánkba olyan tartalmat, amely tőlünk távol áll és idegen.

A vitát bezárom.

A vita második része, 1956. június 1.

TÁNCZOS GÁBOR: Kedves Elvtársak! Folytatjuk a DISZ Petőfi Körének történészvitáját. A mai felszólalásokra a következő javaslatunk van. Szeretnénk kombinálni a válaszadást és a további felszólalások rendjét, és ennek érdekében az első néhány felszólalásra javaslatot tenni. Hallgassuk meg Mód Aladár, Nemes Dezső, Zsigmond László és Szücs Jenő elvtársakat. (*Helyeslés.*) Akkor átadom a szót Mód Aladár elvtársnak.

MÓD ALADÁR: Kedves Hallgatóim, Kedves Elvtársak! Engedjék meg, hogy a Kossuth Klub és társulatunk⁸⁷ nevében és egyben mint tiszteletbeli fiatal történész üdvözöljem fiatal történészeinknek ezt az értekezletét. Sajnos, koromnál fogva már nemigen merem magamat a fiatal történészek közé sorolni, de azt hiszem, hogy azért nyugodtan beszélhetünk arról ma, hogy mindannyian fiatalok vagyunk új szocialista demokráciánk gyakorlatában. Ez a gyakorlat kétségkívül bizonyos nehézségekkel, hibákkal is jár, de ugyanakkor, azt hiszem, mindannyian egyek vagyunk az örömben is korra való tekintet nélkül, ez az öröm az idősebbeket fiatalítja, a fiatalokat pedig érleli. Mai életünk öröme pezsdít, frissít, újít, felemel mindannyiunkat, akik őszinte szívvel tesszük magun-

kévá. A magam részéről bevallom, szívből és őszinte örömmel üdvözlöm szocialista demokráciánk e kibontakozását. Úgy gondolom, elég sokáig nélkülöztük.

Bevezetőben magam is szeretném kiemelni a vita pozitív jelentőségét. Úgy gondolom, egyöntetűen megállapíthatjuk, hogy a vita egészében egység és felelősségérzet nyilvánult meg. (*Taps.*) Mit bizonyít ez a vita és az ehhez hasonló, most másutt is kibontakozó viták? Véleményem szerint azt, hogy az ellentmondások, súlyos hibák ellenére is nem elsősorban egyes személyek érdeképp, hanem mondhatnánk azok hibái ellenére, ugyanakkor mégis segítségünkkel is, de döntően felszabadulásunk és népi demokráciánk objektív történelmi fejlődésének eredményeképpen felnőtt egy új nemzedék, és kialakult pártunk körül egy marxista alapon gondolkodó, a marxizmus és a hazafiság egysége alapján utat kereső értelmiségi aktíva, amely ma felelősen és a XX. Kongresszus szellemében kéri részét feladataink megoldásában. Saját jobb, igazabb, átfogóbb értelemben vett eredményeinket becsülnék le, ha nem támaszkodnánk bátrabban rá akkor, amikor világos, hogy feladatainkat csak vele lehet megoldani. Miben áll ehhez az új értelmiséghez való viszonyunk jelentősége? Csak az értelmiséghez való viszonyról van szó? Az sem volna lebecsülendő, de tudjuk, hogy messze ezen túl alapvető jelentősége van e viszonynak a szocialista építés tudományos megalapozása és a marxizmus alkalmazása szempontjából.

A XX. Kongresszus, mint tudjuk, a lenini tanításhoz való visszatérést, a lenini eszmék alkotó alkalmazásához való visszatérést jelenti. Lenin egyik legelső és alapvető tanítása, amelyet a „Mi a teendő?”-ben⁸⁸ kifejtett, tudjuk, azt jelenti, hogy a munkásosztály vezető szerepe elválaszthatatlan az ideológia, az elmélet, a tudomány vezető szerepétől, és elválaszthatatlan az értelmiség alkotó közreműködésétől a munkásosztály harcában. A munkásosztály vezető szerepe és a tudomány, az elmélet vezető szerepe elválaszthatatlan egymástól. Mi eddig nem támaszkodtunk erre eléggé. A XX. Kongresszus egyik alapvető tanítása a dogmatizmus-sal szemben a leninizmus alkotó alkalmazásához való visszatérés. Hogy mennyire értettük meg a XX. Kongresszus szellemét, ez attól is függ, hogyan viszonyulunk az értelmiséghez, hogyan viszonyulunk a most kibontakozó alkotó vitákhoz.

Rátérnék a vita egyes kérdéseire. Természetesen ki szeretném emelni, hogy nem a lezárás igényével, erre itt nem tarthatunk igényt, egy ilyen aktívának, értekezletnek, konferenciának nem lehet ez a feladata. Feladata lehet a kérdések feltárása, feladata lehet a kérdések feletti vita, de nem lehet feladata a kérdések végleges megoldása. Nyilvánvalóan az

egyes kérdések megoldása a továbbiakban egyes tudományos intézeteinknek lesz a feladata, valamint a további komoly tudományos munkának.

Vita folyt itt történetírásunk feladatairól. Bevezetőben a felszólalók közül Hársfalvi és Varga János elvtársak foglalkoztak ezzel a kérdéssel. Varga János történetírásunk és történettudományunk feladatával kapcsolatban kiemelte, hogy szerinte történettudományunk nagy jelentősége lényegében abban áll, hogy történettudományunk feladata a történet oktatása, a nemzet nevelése és érzelmi nevelése is. Azt hiszem, ezzel egyet lehet érteni, de nem elégedhetünk meg ennyivel. A történettudomány és a történetoktatás feladata ennél is több. Úgy gondolom, ki kell egészítenünk Varga János elvtársnak ezt a megállapítását, meghatározását azzal, amit itt a történettudomány feladatával kapcsolatban Hársfalvi elvtárs mondott, aki arról beszélt, hogy történettudományunknak lényeges és elsőrendű feladata politikánk tudományos megalapozása. Ha népünk, nemzetünk neveléséről beszélünk, nem szabad arról megfeledkeznünk, hogy ebbe a nevelésbe bele kell értenünk azt is, hogy képessé kell tennünk népünket arra, hogy a reális, a tudományos ismeretek alapján vegye ki részét politikánk és a kollektív vezetés kialakításában is. Éppen ez az, ami nemcsak a pedagógiai nevelés, hanem a közvetlen politikai gyakorlat szempontjából is elsőrendű, és önálló jelentőséget ad a történelemmel és egyben külön a közelmúlttal való tudományos foglalkozásnak, a történettudomány és a történelemoktatás feladatának. A gyakorlat, még a helyes gyakorlat is mindenkor bizonyos mértékig partikuláris, közel lát, tehát szükség van a tudományra, a tudománynak tükörnek kell lennie és egyben iránytűnek, kontrollnak munkánk helyessége tekintetében. kontrollnak abban a tekintetben, hogy a tények alapján széleskörűen vizsgáljuk meg, hogy helyes irányba haladunk-e. Úgy gondolom, hogy ezen a vitán történészeink, fiatal történészeink ezzel a felelősségtudattal nyúltak történettudományunk mai aktuális kérdéseire.

Komoly vita fejlődött itt ki ugyanakkor az új marxista történettudomány eddigi útjának és jelen helyzetének értékelésével kapcsolatban. A kérdés igen fontos, ahogy a vita lefolyása mutatta, szinte azt mondhatni, kritikus pontjává vált a történészegység kérdésének. A viták központjába került ez a kérdés, elsősorban Andics elvtársnő felszólalásában. Andics elvtársnő felszólalásában közvetlenül kapcsolódott Varga János és Kosáry Domokos elvtársak felszólalásához.

Röviden rekapitulálni szeretném Varga János elvtárs felszólalásának megállapításait. Előrebocsátom, hogy egy részével magam is polemizálni szeretnék, illetve bizonyos korrekciókat tartok szükségesnek Varga János elvtárs megállapításaival szemben is, másrésről ugyanakkor előre-

bocsátom, hogy lényegében mondanivalójával egyetértek. Mit mondott Varga János elvtárs? Azt mondta, hogy történetírásunk, történettudományunk válságban, válaszúton van. Ezzel kapcsolatban arról beszélt, hogy korunk levegőjét vittük be a megelőző századokba. Az erőltetett aktualizálás, a múltnak a jelen szempontjából való átalakítása természetesen helytelen, de ugyanakkor azt hiszem, azt sem szabad szem elől téveszteni, hogy a történettudomány haladását, előrevitelét igenis mindenkor, még a múlt megismerésében is a jelen feladataival való kapcsolat biztosítja. Itt is hivatkoznak az elvtársak Révai elvtársnak a 30-as években végzett ideológiai munkásságának különleges jelentőségére éppen a magyar történettudomány megalapozása és egész mai történeti munkásságunk szempontjából. Mint maradandó értékre hivatkoztak Révai elvtárs munkásságára. Milyen helyzetből és milyen szükségletből kiindulva foglalkozott Révai elvtárs annak idején 1848 kérdésével, „Marx és a magyar forradalom”, „Kossuth” című tanulmányaiban? Mint maga megmondta, a jelen szükségből kiindulva, a párt, a munkásosztály és a magyar nép akkori kérdéseinek megoldásához kívánt segítséget adni, és éppen ez a kiindulás és a kérdések éles felvetése segítette hozzá ahhoz, hogy megértse és számunkra is olyan segítséget nyújtson, amely ma is maradandóan mutatja az utat számunkra, egész történetünk, történetírásunk, nemzeti fejlődésünk alapvető kérdéseinek helyes értékelésében. De ugyanúgy ma is nyilvánvaló, hogy a XX. Kongresszus szelleme, a XX. Kongresszus problémáinak, elvi útmutatásának megértése mind a nemzetközi fejlődés, mind a munkásmozgalom történetének, de az egyes népek és a mi népünk és a magyar munkásmozgalom történetének is mélyebb megértését teszi számunkra lehetővé, tehát véleményem szerint lehetetlen a történetírást elszakítani a jelentől.

Emlékeztetni szeretném itt Varga elvtársat Hanák elvtárs beszámolójára a tavalyi római delegáció útjáról. Hanák elvtárs a római nemzetközi kongresszus lefolyásáról mint jellemző momentumot éppen azt emelte ki, hogy a nyugati történetírás, köztük a nyugatnémet történetírás minden kérdést, a középkori történetet is messzemenően aktuálisan és a jelen célokkal összefüggésben, mint az ideológiai harc eszközt használja. Természetesen a maga célja érdekében ugyanakkor meghamisítja a történelmet. Mi éppen abban különbözünk, hogy nekünk nem kell meghamisítani a történetet, éppen az előrehaladással kapcsolatban válik lehetővé számunkra, hogy sokoldalúbban, teljesebben, gazdagabban és a valóságnak megfelelően értékeljük történeti fejlődésünket.

Varga János elvtárs másik megállapítása az volt, hogy hallgatóink, tanulóink nem szeretik a történelmet. Azt hiszem, hogy itt is bizonyos

korrekcióra van szükség, mert hiszen lebecsülnénk pedagógusaink, történettanáraink minden ellentmondás, minden komoly nehézség ellenére is sokszor és sok tekintetben lelkes és eredményes munkáját és ifjúságunk egy igen jelentős részének is elmélyültebb és igazabb kapcsolatát a magyar történettel, ha ezt egyszerűen és általában a múlthoz hasonlítanánk. Azt hiszem, hogy minden hiba ellenére is figyelembe kell vennünk azt, hogy összehasonlíthatatlanul nagyobb az az ifjúsági és történetpedagógus réteg, amely lelkesen, őszintén, a magyar történet igazabb megértése alapján kapcsolódik népünk küzdelméhez.

Kosáry Domokos elvtárs kapcsolódott Varga János elvtárs felszólalásához. Inspirálva a hibák őszinte feltárásától azt mondta felszólalásában, hogy az ifjúságnak alapvetően igaza van, azoknak van igazuk, akik a vizsgák előtt állanak, az utat keresik. Feladatunk, hogy segítsünk az ifjúságnak. A magam részéről is teljes egészében egyetértek ebben a tekintetben Kosáry Domokossal. A kérdés az, hogyan segítsünk? Mit mondott erre Kosáry Domokos? Azt mondta, állítsuk vissza jogaiba a tudományos igazságot, amely annak idején lelkesítette Kosáryt és nemzedékének fiataljait. Azt hiszem, ezzel így egészében nem lehet egyetérteni. Azt hiszem, maga Kosáry Domokos sem érthet így ezzel egyet. Két okból sem. Kosáry sem vallhatja, hogy a Horthy-korszak igazabb történetét adta Magyarországnak, mint a felszabadulást követően kibontakozó új történetírásunk. A marxista történetírásnak komoly hibái vannak. Válaszút előtt állunk, azt is lehet mondani, hogy a marxista történetírás válságba jutott az elmúlt évek, elsősorban a fordulat éve után. Ennek ellenére a valóság megismerésének módszerét adta történészeink kezébe, akik e módszer segítségével a hibák, torzítások ellenére egészében a magyar nép jobb, igazabb történetét rajzolták meg, mint bármely eddigi kor történetírása. Megengedem ugyanakkor, sőt elfogadom, hogy Kosáry Domokos szubjektíve, a saját tudata szerint valóban a maga munkásságával a tudományos igazságot kívánta szolgálni, de ugyanakkor azt gondolom, hogy Kosáry is az új Kossuthját, nem pedig az 1941-est tartja az igazinak.

Véleményem szerint tehát Varga és Kosáry felszólalását illetően helyénvaló a korrekció, de ugyanakkor nem értünk egyet és nem érthetünk egyet Andics elvtársnő felszólalásával. (*Élénk taps.*) Ahogy maga mondta, szenvedélyesen reagált a dolgokra. A szenvedélyesség szükséges és jó dolog a tudományos és elméleti vitában, de nem helyes, ha annak következtében elveszítjük a mértéket, a kisebb hibákat, az igazítanivalót főbenjáró bűnnek, a kritikát eredményeink semmibevevésének minősítjük. Ha ezt tesszük, véleményem szerint ez már nem is szenvedélyesség,

hanem indulat. (*Derültség.* — *Nagy Tamás:* Csak az igaz ügy érdekében helyénvaló!)

Bár szélesebb körben vagyunk együtt, de engedjék meg, hogy bevalljam itt, magam is hajlamos vagyok erre kissé. Elárulok itt egy kis műhelytitkot a magam munkájából is. Odahaza az én első lektorom a feleségem, és számtalan esetben fordul elő, hogy én is indulatba jövök, amikor egy-egy cikkel, tanulmánnyal vagy munkával kapcsolatban mindig a szerintem kisebb hibákat vagy részleteket látja meg. (*Derültség.*) Ezen számos esetben megvan a családi patália. Nehezen fogadom el első hallásra a kisebb hibák sokszor jogos kijavítását is. Minthogy azonban lényegében mégiscsak egyetértünk, tehát a családi béke helyreáll, és használ a munkának is, de hozzátartozik, hogy lényegében egyet kell érteni, és erről van itt is szó. Ezzel a kérdéssel kapcsolatban azt hiszem, foglalkoznunk kell azzal, hogyan is értelmezzük Varga János elvtársnak azt a, szerintem nem szótévesztését, hanem szóhasználatát, hogy bűnről beszél. Hibáról vagy bűnről van-e szó? Varga elvtárs tegnap már tiltakozott szavainak félremagyarázása ellen. Világos, hogy nem bünszövetkezetet keresett, nem vészbírósgót követelt, nem arról beszélt, hogy bárki is szándékosan követett el bűnöket. Mit mondott Varga János? Azt hiszem, lényegében helyesen idézem, ha úgy emlékezem, hogy a következőket mondotta: nem elég hibákról beszélni, bűnöket követtünk el, és azután így folytatta: hol van a hiba forrása? Emlékeznek az elvtársak arra, hogy élénk derültség követte ezt az ellentmondást. Mit jelentett éppen ezért a bűn Varga felszólalásában és megfogalmazásában? Véleményem szerint természetesen nemcsak szótévesztés volt, hanem a kritikához való viszonyt fejezte ki, a kritikához, a bajok, hibák súlyosságához való őszinte viszonyt, ennek őszinte átértését. Ugyanakkor, azt hiszem, Varga János egész felszólalása bebizonyította az értekezletnek, hogy nem kívülről bírálja a marxista történetírást, hanem belülről, mélyen átérzi, fájlalja a probléma súlyosságát. Nem ő volt a felelős elsősorban, sőt azt lehet mondani, igen kis mértékben felelős ezekért a hibákért, mégis őszinte fájdalommal és megrendüléssel töltötték el; nem kívülálló, nem az ellenség kritikájával szólt hozzá a dolgokhoz. (*Élénk taps.*)

Valljuk be, ha az egyetem és még inkább az általános iskolai és a középiskolai történeírás helyzetét nézzük, ha a György elvtársnő által elmondottakat tekintjük általános iskolai történetoktatásunk helyzetéről, akkor teljes egészében egyet kell értenünk Varga János megrendülésével; a kritika mélysége, a súlyos hibák éles elítélése előfeltétele, hogy harcoljunk kijavításukért.

Itt térek ki röviden György elvtársnő felszólalására az általános iskolákban folyó történelemoktatás helyzetéről és általában gyakorló pedagógusaink problémáira. Nyíregyházán, Egerben, Békéscsabán, de ország-szerte is azt tapasztaltam, hogy nagy bizonytalanság, sőt azt kell mondanunk, lelkiismereti válság van pedagógusaink, elsősorban történész pedagógusaink között, hogy mit tanítsanak, hogyan tanítsanak, hogyan álljanak a diákok elé. Elsősorban a sztálini személyi kultusszal kapcsolatban merülnek fel problémák. Vajon most egyszeriben hallgassanak-e arról, aminek jegyében őszintén és jóhiszeműen lelkesíteni kívánták az ifjúságot. Azt hiszem azonban, nem lehet feladatunk, hogy az Oktatásügyi Minisztérium helyett válaszoljanak kérdéseikre, a magam részéről azonban, ahol alkalmam volt, arra törekedtem, hogy minden módon megnyugtassam történész tanárainkat. Megnyugtassam őket azzal, hogy a személyi kultusz megszüntetése nem eddigi történetírásunk gyökeres felforgatását, nem azt jelenti, hogy most megint mindent egészen másképp kell tanítani, és azt sem jelenti, hogy ezek után a történelmet hősök és személyek nélkül kell tanítani. Ellenkezőleg, azt hiszem, éppen ezzel kapcsolatban igaza van Varga Jánosnak is és azoknak is, akik hiányolták, hogy sok esetben a magyar történelem és éppen a közelmúlt igen komoly figurái, haladó progresszív képviselői, Bajcsy-Zsilinszky Endre és mások, de a magyar munkásmozgalom nagy képviselői is személy szerint még monográfiák kapcsán sem ismeretesek. A sztálini személyi kultusz megszűnése tehát nem azt jelenti, hogy most személytelenül tanítsuk a történelmet, és hogy történelemoktatásunkat újra felforgassuk. Emlékezetes — a vitán itt erről már szó volt — hogy 1953. júniusa után egy történész aktíva, azt hiszem, a *Századok* szerkesztőségi vitája lényegében történetírásunk feladatait, a marxizmus alkotó alkalmazásával kapcsolatos feladatokat felvetette. Azok a kérdések, amelyeknek megoldása elé most széles fronton megyünk előre, lényegében felvetődtek. Éppen ezért meggyőződésem, itt valóban nem arról van szó, hogy gyökeresen és máról-holnapra mindent fel kell forgatni. Ugyanakkor azonban nem szabad lebecsülnünk igen súlyos és kiáltó problémákat sem.

Mit tegyünk és hogyan javítsunk a dolgokon? Anélkül, hogy belebo-csátkoznánk a részletekbe, csupán két elvi szempontot emelek ki, amelyek közelebb visznek bennünket a megoldáshoz. Elsősorban is több önállóságot és szabadságot kell biztosítanunk történelemtanárainknak, hogy önbizalmukat visszakapják. Meggyőződésem, hogy történész pedagógusaink nagy többsége eddigi ismereteik és a marxista történettudomány eddigi eredményei alapján is eredményesebben és jobban fogja oktatni a történelmet, ha több önállóságot, bátorságot adunk neki.

Ugyanakkor hadd hivatkozzam egy konkrét példára. Nemrégiben Nyíregyházán voltam, és egy előadás után történész pedagógusokkal vitatkoztunk a nyíregyházi klubban. Számomra egészen megható és rendkívüli módon örvendetes volt, ahogy láttam, hogy a nyíregyházai, Szabolcs megyei pedagógusok pesti történész és egyéb vitáinktól távol milyen helyesen és alkotó módon nyúlnak hozzá a problematikus kérdésekhez. Az egyik pedagógus a Batthyány-kérdésről beszélt, és ezzel kapcsolatban a formalizmusról, az oktatás helyes módszereiről, követelményeiről. Elmondotta, hogy történelemkönyveink milyen egyoldalúan és sematizálva mutatják be a nagy történelmi figurákat. A tanulók hajlamosak a történelemkönyv alapján Batthyányt egyszerűen mint megalkuvót és árulót kezelni. Erre meg szokta kérdezni a tanulóktól, hogy mi a bére az árulónak. Golyó volt a bére, tehát nem lehetett áruló. Így vezeti rá a tanulókat arra, hogy ilyen bonyolult kérdésről van szó, hogy nem lehet egyszerűen ellenségre és baráttra, árulóra és forradalmárra osztani a történelem nagy képviselőit. (*Helyeslés és taps.*) Ugyanerről beszéltünk Széchenyivel kapcsolatban is. Őszintén megmondom, magam is tanultam egyszerű és névtelen történész pedagógusainktól.

Nem szabad ugyanakkor egy pillanatra sem megfeledkezni arról, hogy a történelemtanítás alapvető megjavításáért a felelősség elsősorban vezető történészeinket és új marxista történettudományunkat, Történettudományi Intézetünket is terheli. Komoly, felelős és tervszerű, a gyakorló pedagógusokkal összehangolt munka megindítására van szükség, ez viszont már alapvetően összefügg itteni vitáinkkal, történettudományunk meglévő hibáihoz való viszonyunkkal. Igaz, a súlyos hibákért vagy bűnökért nemcsak mi vagyunk a felelősek. A magam részéről teljes mértékben egyetértek Hanák elvtársnak azzal a fejtegetésével, hogy történetírásunk dogmatizmusa nem sajátos magyar képződmény, hanem elválaszthatatlan a sztálini személyi kultusz hatásától. Viszont igaz az, amit Varga János mondott, hogy bűnököt nemcsak tudatosan lehet elkövetni. A tudatosság hiányát és a körülményeket azonban be lehet és be is kell számítani a személyek megítélésénél, és nem helyes tekintetbe venni a hiba, a baj mértékének értékelésénél. Gondoljuk csak meg, minek minősítsük ma, a XX. Kongresszus alapján a törvényesség megsértését, minek minősítsük a pártdemokráciának a személyi kultusszal kapcsolatos felszámolását? Vajon csak egyszerűen hibának? Meggyőződésem, hogy nem. (*Élénk taps.*) Meggyőződésem, hogy a XX. Kongresszust helyesen értelmezve határozottan bűnnek kell minősíteni a munkásmozgalommal, a párttal, a marxizmussal szemben. (*Úgy van! Úgy van! Élénk taps.*) Véleményem szerint hasonlóan helytelen volna enyhíteni az ideológiai, a

tudományos élet területén elkövetett hibák súlyát. Elég sokszor beszélünk ennek fontosságáról, az ebben a tekintetben tanúsítandó éberségről. Úgy gondolom, egyet kell értenünk abban, hogy nem a hibák megmagyarázása, hanem kemény és határozott elítélése fogja a hibák kijavítását biztosítani. (*Élénk taps.*) Miről van itt lényegében most szó az elmélet, a tudomány terén? A dogmatizmusról. Bűn vagy hiba a dogmatizmus? Hiba ha egyesek követik el és egyszer-kétszer, de bűn, ha irányzattá válik, és bűn, ha irányzattá tesszük és védjük, (*élénk taps*) vagy csak szavakban harcolunk ellene. Véleményem szerint a demokratizmussal együtt ezt az állásfoglalást és nem a bírálatban megnyilvánuló esetleges kisebb hibák, túlzások alapján a kritika elvetését kell tekintenünk történészfrontunkon is az egység alapelveként. Helytelen lenne akár az egyik, akár a másik oldalról ma mint legfontosabb és leginkább elsőrendű kérdést előtérbe állítani, hogy ki felelős a múlt hibáiért. Nem a múltból, a jelenből kell kiindulnunk, és azt kell vizsgálnunk, hogy kit milyen mértékben tekinthetünk az új feladatok megoldására kész egység alkotórészének. (*Élénk taps.*)

Ne csodálkozzunk azonban, hogy a hibák magyarázgatása ellentmondásokat és aggályokat ébreszt a XX. Kongresszusért és annak magyar alkalmazásáért magát felelősnek érző marxista és nem marxista értelmiségben is. Természetesen egy ilyen vitán sok minden felmerül, és részben elkerülhetetlen az egyoldalúság vagy túlzás stb. Teljesen helyénvalónak kell tartanunk, legalábbis a magam részéről megértem, hogy Andics elvtársnő félreértések elkerülése végett ki kívánta emelni a marxista történetírás eredményeit. Amint mondtam, eltévesztette azonban a mértéket. Világos, hogy nem arról van szó, hogy minden rossz, mindent el kell vetni, bűn volna ez is, de természetesen arról sem lehet szó, hogy csak kisebb javítgatásokat kell végezni és alapjában minden rendben van. (*Taps.*) Ellenkezőleg alapvetően meg kell újítanunk és jobbá kell tennünk történetírásunkat. Andics elvtársnő bevezetőjében általában el is ismerte az itteni vita és kritika pozitív jellegét és jelentőségét, ugyanakkor azonban felszólalásának konkrét tartalmát a körülmények magyarázata és a kritikának egyes vitatható részek alapján való visszautasítása képezte. (*Úgy van! Úgy van!*) Szeretném remélni, hogy Andics elvtársnő is egyet fog velünk érteni abban, hogy alapvető javításra van szükség. Remélem, be fogja látni, hogy itt feltételezett ellenséggel szállt szembe. (*Helyeslés.*) Ebben a teremben senki, gondolom, Kosáry sem a horthysta történetírás és a marxista történetírás összeméréséből indult ki. (*Úgy van! Úgy van!*) Ezen túl vagyunk, és most arról van szó, hogy mennyiben lehetünk túl és mennyiben kell túl lennünk.

Már szó volt róla, de ismétlem: mindannyian egyetértünk abban, hogy nemcsak mi vagyunk felelősek, de azért egy-egy terület vezetőjének sem szabad megfeledkeznie arról, hogy nem minden és közvetlenül következik a sztálini személyi kultusból. (Úgy van! Úgy van! *Taps.*) Van saját felelősségünk is. (Úgy van! Úgy van! *Élénk taps.*) Nem ismerem elégé belülről történetírásunk életét, csak személyes élményeimről beszélhetnék és erről nem kívánok szólni (*derültség*), de voltak fiatal történetírásunkban a dogmatizmustól eltérő kísérletek is, amelyek nem nyertek kellő támogatást. Egyetértünk, nem szükséges az elmúlt sérelmek, hibák felhánytorgatása, ismételtetése, de nem is ismétljük a hibákat. Éppen ezért, amikor helyreigazítjuk egy vonatkozásban Kosáry Domokost, ugyanakkor igazat kell adnunk neki abban, hogy volt személyi kultusz a történészfronton is, nálunk is. (*Taps.*) Igazat kell adnunk, hogy a dogmatizmus és a marxizmus monopolisztikus értelmezése nemcsak a régi, pártonkívüli történészek, de értelmiségünk, pedagógusaink nagy része számára is nehezítette a marxizmushoz való eljutást. Hadd mondjam el itt ezzel kapcsolatban, hogy röviddel a XX. Kongresszus után a Társulaton belül összehívtuk a megyei titkárainkat, és érdeklődtünk, hogy milyen a hangulat értelmiségünk körében, hogyan fogadták a XX. Kongresszust. Titkáraink mindenünnen nagy örömmel számoltak be, hogy igen lelkes és örömteli a XX. Kongresszus fogadtatása bizonyos ellentmondások, aggályok vagy kérdések mellett is. Békés megyéből érkezett titkárunk külön elmondotta, hogy az értelmiség fellélegzett a megyében a XX. Kongresszus hatására. Azt mondják Békés megyében, hogy végre elérkezett az ideje annak, hogy a magyar értelmiség a maga egészében magáénak fogja érezhetni a marxizmust, azt mondták, hogy a marxizmust az egész értelmiségnek magáévá kell tenni, a marxizmus a történelem és a népek igazsága, és egész értelmiségünk igénye, hogy a magáénak tudhassa.

Mindezek alapján nem lehet vita tárgya, hogy jelen helyzetben a szektarianizmus, dogmatizmus felszámolását kell történetírásunk fő kérdésének tekinteni, a dogmatizmust és a szektarianizmust kell mint a demokratikus örökséggel szembeni bizalmatlanság forrását tekinteni. Többen beszéltek itt erről az előző vita során. Hadd mondjam meg, hogy a demokratizmus természetesen önmagában nem oldja meg a kérdéseket, nem önmagában és automatikusan vezet előre, csak a marxizmussal és a tudománnyal együtt. Példa erre Illyés Dózsa-drámájával kapcsolatban itt a Petőfi Körben rendezett vita tapasztalata is. Emlékezetes, hogy itt a Petőfi Körben volt egy vita Illyés részvételével a Dózsa-drámáról.⁸⁹ A fiatalok rendkívüli lelkesedéssel ünnepelték, értékelték a drámát. A vita

végén Illyés felszólalásában elmondotta a történészek által már előző vitákról ismert álláspontját arról, hogy a magyar nép egy tragikus sorsú nép, minden szabadságharcunkat elveszítettük, elveszett Dózsa szabadságharca, elveszett Rákóczi szabadságharca, elbukott 1848, 1919 és nem a saját erőnkől szabadultunk fel. Mi annak idején elég sokat beszéltünk erről Illyés Gyulával. Magam is hajlamos voltam arra, hogy Illyést tegyem felelőssé ezért az állásfoglalásért. Most, ahogy a dologról jobban gondolkodom, arra a megállapításra kell jutnom, hogy nem volt helyes, amikor ezért egyedül Illyést tettük felelőssé, hanem elsősorban saját magunkat kellett volna felelőssé tennünk, történeti és ideológiai munkánkat, hogy milyen mértékben sikerült nekünk a magyar nép történetének marxista megvilágításával, meggyőző megvilágításával és elsősorban a munkásmozgalom kérdéseinek, a magyar nép és a munkásosztály harca egységének megmutatásával optimizmust kelteni, meggyőző módon felemelő perspektívát mutatni értelmiségünknek. Azt hiszem azonban, nemcsak erről van szó, hogy milyen meggyőzően mutatjuk meg a történelmet, hanem ennél többről is. Be kell látnunk azt, hogy az író nemcsak tudományos munkákból, nemcsak párthatározatokból tanul, és baj is volna, ha csak abból tanulna, ha csak annak alapján írna, hanem az életből, ahogy érzékeli, látja, élményszerűen tapasztalja népe életét, lélegzetvételét és minden rezdülését, és elsősorban arra kell gondolnunk, hogy ha becsületes, felelősségérzettel telt és legjobb íróinknál bajok vannak vagy bajokat tapasztalunk, vagy úgy látjuk, hogy bajokat vetnek fel, akkor elsősorban meg kell néznünk a saját munkánkat. (*Taps.*) Éppen ezért a magam részéről a demokratizmussal szembeni szűkkeblűségemnél is pusztítóbbnak tartom a dogmatizmust, a szektarianizmust a munkásmozgalom, a marxizmus alkalmazása és a párttörténet belső fejlődésének értékelésében, a magyar munkásmozgalom megmutatása terén. Mucsi és Kalmár elvtársak szóltak az idevonatkozó problémákról. Magam csak kiegészíthetem azt, amit ők ezzel kapcsolatban elmondtak két év egyetemi tapasztalata alapján. Mi a marxista tanszéken nagyon sokat vártunk a magyar párttörténet oktatásától, és be kell vallanunk, hogy magyar párttörténeti oktatásunkkal legjobb akaratum, szándékunk és igyekezetünk ellenére sem sikerült távolról sem elérni azt, amit el kívánunk érni. Elsősorban azért nem, mert jelenlegi párttörténeti oktatási anyagunk, kötelező irodalmunk és a párttörténeti előadások a maguk méreteivel, a részletekben való elmerüléssel, a prakticista ábrázolással, az elvi kérdések elhanyagolásával nem adnak alkalmat arra, hogy kellő színvonalon, meggyőző módon foglalkozzunk a magyar munkásmozgalom kérdéseivel, meggyőzzük az ifjúságot, az új értelmiséget. Itt nem a negatívumok megmutatásáról

van szó, ami miatt körülbelül 3–5 éves vitánk van Réti elvtárssal, aki 1951 óta állandóan szememre veti, hogy a magyar munkásmozgalom, pártunk történetét negativista módon állítom és állítottam be, amikor problémákat is igyekeztem megmutatni. (*Réti László*: Azért, mert problémákat mutattál be? — *Zaj*.) De most nem erről van szó, azt szeretném kiemelni, hogy a pozitívumokat sem mutatjuk meg kellőképp. A magyar munkásmozgalom sok szenvedés, sok nehézség, sok áldozat árán elért nagy elméleti és gyakorlati eredményeit sem mutattuk be meggyőző és igazi módon. Nem mutatjuk meg a magyar munkásmozgalom fejlődésének igazi és sajátos problémáit, igazi és sok áldozatba, harcba került eredményeit.

Szó volt itt már a szociáldemokrata párthoz való viszony kérdéséről; illetve párttörténeti értékeléséről, a népiesekről, a marxizmus alkalmazásáról, József Attila és Révai József elhanyagolásáról, illetve párttörténeti oktatásunkból való kihagyásáról. A magam részéről ezzel kapcsolatban is teljes egészében igazat kell adnom Sánta Ferenc írónak, és úgy gondolom, ha talán itt, tudományosan képzett marxisták között frazeológiája valóban (*Közbeszólás*: Szokatlan!) szokatlan volt (*Közbeszólás*: Szabódezsős!), de ennek ellenére az a véleményem, hogy ne a frazeológiát, hanem a tartalmat nézzük (Úgy van! Úgy van! *Taps*), hogy mielőbb megértsük egymást, ne várjuk, hogy íróink, értelmiségünk hibátlanul megtanulja a mi frazeológiánkat. (*Kuczka Péter*:⁹⁰ Egyszer már megtanultuk!). Értsük meg egymást a dolgok lényegében! (*Taps*.) Akkor biztos vagyok benne, hogy íróink is, értelmiségünk is előbb és hamarabb fogja elsajátítani és magáévá tenni a frazeológiát is. (Úgy van! Úgy van!) Ugyanakkor azt is ki kell emelnünk Sánta Ferenc felszólalásával kapcsolatban is, hogy a marxizmus tett egyet és mást a marxizmus és a magyarság egyesítéséért is. A történelem harcban, néha sok áldozattal termi meg a maga eredményeit, de megtermi. Minden nehézség és ellentmondás ellenére a magyar munkásosztály és a magyar kommunista párt harca megteremtette a Horthy-korszakban is a maga nagy eredményét. Megteremtette és kialakította a marxizmusnak a hatalomért folyó harcban való helyes alkalmazását. Az elmúlt tíz év is minden nehézség és ellentmondás ellenére is igen nagy és óriási eredményt hozott. Ennek eredménye itt ez az aktív és az, hogy ma értelmiségünk, aktívánk valóban a marxizmus alapjáról közelíti meg a magyar kérdéseket, a magyar haladást és a XX. Kongresszus alkalmazásának kérdését. (*Taps*.)

A magam részéről lényegében egyetértek Szigeti elvtárs felszólalásával is, aki a párttörténeti irodalommal kapcsolatban arról beszélt, hogy nem helyes, hogy a párttörténetet csak felülről írjuk meg és a párttörté-

net és a munkásmozgalom történetének feldolgozása mintegy úgy tűnik fel, hogy az a párthatározatok magyarázata, mert ennek következtében elvesznek a problémák, a történettudomány igazi feladatai, elvész az ellentmondások, a valóság feltárásának izgalma, elvész az elmélet és a gyakorlat összeütközése, az alkotó elméleti munka jelentősége, pedig tudjuk, hogy még a leghelyesebb, legigazibb, legtudományosabb eszmék sem maguktól valósulnak meg, hanem igen sok harc, igen súlyos ellentmondások árán. De elvész a munkásmozgalom és a párttörténet ilyen ábrázolása következtében a hősi küzdelem, a nehézségek leküzdése felett érzett öröm, győzelem igazi nevelő ereje és tanulsága is, de még hozzá kell tennem, hogy elvész az erkölcsi harc és az összeütközés jelentősége is. Ne feledkezzünk meg a párttörténettel kapcsolatban a XX. Kongresszus azon aktuális tanításáról, hogy éppen a lenini normákhoz való visszatérés ma számunkra azt is jelenti, hogy a pártért való harcot nemcsak felülről, hanem alulról is meg kell vívni. (*Kuczka Péter: Úgy van!*)

Hadd hivatkozzam ezzel kapcsolatban két példára. Most próbálunk foglalkozni régi újpesti elvtársakkal együtt az újpesti munkásmozgalom, illetve az újpesti kommunista mozgalom történeti anyagának összegyűjtésével. Magam részéről rendkívüli jelentőséget tulajdonítok nemcsak általában a helytörténeti monográfiáknak, de úgy gondolom, hogy a munkásmozgalom és pártunk történetének feldolgozásánál, a kommunista mozgalom történetének feldolgozásánál is igen nagy tudományos és nevelő jelentőségük van az ilyen helytörténeti monográfiáknak. Én, aki egy kissé ismerem az újpesti munkások harcát és életét és a Horthy-korszakban folytatott harcait, rendkívül tanulságosnak tartom azt, amit ezeken a beszélgetéseken hallok, amit az elvtársak elmondanak.

Nemrégiben újpesti, jutagyári nőekkel voltunk itt együtt, beszélgettünk a húsz évvel ezelőtt lefolyt jutagyári sztrájkról. 1936-ban ugyanis több hétig tartó sztrájk volt Újpesten a Jutagyárban. Először én is azt gondoltam, hogy talán nem is megyek el a megbeszélésre, majd Andrásfi elvtárs⁹¹ és Bárd elvtárs,⁹² aki a textilesek fő patrónusa volt annak idején, levezeti ezt az értekezletet. Végül mégis elmentem és nagyon nagy öröm volt számomra, hogy ott voltam, mert ott értettem meg igazán, hogy a mi munkásmozgalmunk és kommunista röpirataink, amelyeket magam is sokszor hajlandó voltam úgy megítélni, hogy az csupa szektarianizmus, vagy igen nagy mértékben szektarianizmus volt, mégis nagy jelentőségűek voltak. Abból indultam ki, hogy ismerem ellenforradalmi korszakbeli politikánkat, stratégiánkat, és tudtam, hogy nem volt helyes a proletárdiktatúra közvetlen célként való kitűzése, ennek következtében hajlamos voltam pesszimista módon csak ebből a szempontból megítélni

az egészséget. De éppen itt a jutagyári textiles elvtársnők elmondották, hogy milyen nagy jelentőségük volt ezeknek a kommunista röpiratoknak az üzemben, ott egy-egy pofonhoz vagy egy-egy akcióhoz közvetlenül kapcsolódtak a röpiratok. Elmondották, milyen izgalmat keltettek és milyen harc folyt a röpiratoknak a gyárba való bejuttatása körül. Az egyik régi újpesti textiles elvtársnő, Babel elvtársnő például elmondotta, hogyan vitte be a röpiratokat nadrágjába rejtve, hogyan lopódzott be oda, ahol a röpiratokat szét szokták szórni (*Derültség.*) és hogyan szórta szét. Miközben szépen és rendben lebonyolította az akciót, a másik ajtón belépett egy elvtársnő. Nem vette észre Babel elvtársnőt, őt viszont észrevették és látták, hogy utána tele volt a helyiség röpiratokkal. Erre elővették ezt a — mondjuk így — ártatlan elvtársnőt. Elmondja Babel elvtársnő, hogy milyen lelkiismeretfurdalásai voltak, amikor ő volt a tettes, és egy ártatlan embert nyaggattak azzal, hogy ő szórta szét a röpiratokat.

Ennél természetesen sokkal komolyabb erkölcsi összeütközések is vannak a magyar munkásmozgalom történetében. Voltak összeütközések a felső vezetés és a párttagság, a pártfegyelem és a valóság vagy egyes emberek értékelése tekintetében. Hadd mondjak el erre is egy példát. 1941-ben Rózsa Ferencsel⁹³ dolgoztam együtt, a propagandabizottság összekötője voltam. Előre szeretném bocsátani, hogy minden tiszteletem és elismerésem Rózsa Ferenc emlékéé. Mondhatnám, talán az életemet is köszönhetem következetes, bátor és hősi helytállásának, hogy nem volt hajlandó egy szót se köpni, szótlanként halt meg a Gestapo,⁹⁴ a magyar rendőrség kínzókamrájában. Kapcsolatunk folytán egy alkalommal Rezi elvtársról⁹⁵ beszéltünk. El kell mondani, hogy ebben az időben az újpesti kommunista mozgalomnak egyik tragikus kérdése a Rezi-frakció kérdése, Rezi elvtárs ugyanúgy, mint Rózsa Ferenc elvtárs, 1942-ben mártírhalált halt és pártunk mártírjaink közé sorolta. Annak idején Rózsa Ferencsel beszélgetve egy alkalommal szóba került Rezi, és engem utasított, arra figyelmeztetett, hogy Rezivel ne érintkezzem és beszélt nekem arról, hogy Rezi pártellenes, frakciós, kártevő elem. Ismertem Rezit, mert hiszen nem egy alkalommal voltunk együtt. Meggyőződésem szerint Rezi becsületes, rendes elvtárs volt, aki őszintén harcolt munkásságunk és pártunk ügyéért. Próbáltam néhány szóval érvelni a beállítás ellen, viszont igen hamar abbahagytam a vitát, megnyugodtam, elfogadtam az utasítást, hallgattam és nem vitatkoztam. Hallgattam azért is, mert tekintetbe vettem a dolog másik oldalát, aminek értelmében Rózsának igaza volt. Magam is vitatkoztam Rezivel, Rezi nehezen akarta megérteni a függetlenségi mozgalom jelentőségét. Ciano⁹⁶ volt itt egy alkalommal Magyarországon, és akkor bennünket védőőrizetbe vettek, és ott a toloncházban volt alkal-

munk Rezivel Apró [Antal] elvtárssal⁹⁷ és még néhány elvtárssal együtt két napon keresztül vitatkozni. (*Derültség.*) Kétnapos vitában próbáltuk megértetni Rezi elvtárssal a függetlenségi mozgalom jelentőségét. Ő változatlanul ragaszkodott ahhoz, hogy féltette az osztályharc elsikkadását, nem tudta megérteni és átérezni a függetlenségi mozgalom jelentőségét. Ezen az alapon felmentve éreztem magamat, mert magam is vitatkoztam Rezivel, és lényegében a párt alapvonalával értettem egyet, elfogadtam, magamévá tettem Rózsa Ferenc álláspontját. Helyes volt ez? Ma már tudjuk, hogy nem helyes, ma már tudjuk, hogy vitatkozni kell, mert azon túl, hogy az alapvonalban egyetértünk, még számtalan más probléma is lehet és egyes kérdésekben igenis figyelniünk kell arra is, hogy aki a fővonalat talán nem helyesen értelmezi, de a részletkérdésekben vagy egy másik kérdésben igaza lehet. (*Taps.*) És Rezinek igenis igaza volt bizonyos tekintetben, és úgy tudom, hogy a most készülõ, de már eddig is Horváth [Márton]⁹⁸ elvtárs által elkészített párttörténeti előadásban is kiemeli Horváth elvtárs a magyar függetlenségi mozgalomnak azt az oldalát vagy azt a fogyatékoságát, hogy nem volt elég szoros kapcsolata az üzemekben folyó gyakorlati harccal, a munkásság közvetlen mindennapi harcával, és Rezi aggodalmában megvolt e kapcsolat megteremtésének óhajta. (*Felkiáltások: Idő!*)

TÁNCZOS GÁBOR: Vitavezetőink számára nem szabtuk meg időt.

MÓD ALADÁR: Azonnal befejezem. (Halljuk! Halljuk!) Befejezésül egyetlen elvi kérdéssel szeretnék foglalkozni. A dogmatizmus a szektarianizmus forrása. Tudjuk, a sztálini személyi kultusznak különleges szerepe van. Úgy gondolom, különbséget kell tennünk a polgári ideológia által képviselt személyi kultusz között és aközött, amit a személyi kultusz az elmúlt korszakban, a mi mozgalmunkban jelent. Különbséget kell tennünk, mert soha a történelemben egyetlen társadalomban, egyetlen rendszerben sem képviselhet egyetlen párt és egyetlen osztály sem olyan hatalmat, mint amilyen hatalmat és tekintélyt koncentrált a munkásmozgalom, a Kommunista Párt és a proletárdiktatúra a maga szervezetében és a maga vezetésében, éppen ezért egyetlen társadalom számára sem olyan veszélyes a személyi kultusz mint éppen a mi számunkra. (*Élénk taps.*) Ugyanakkor, persze, azt is világosan kell látni, hogy a személyi kultusz nem csak egyes vezetők személyi pszichológiai tulajdonságainak, dinamizmusának, erőszakosságának vagy gorombaságának eredménye. Nekünk, történészeknek a tudomány alapján, a történelmi körülmények alapján kell megnézni a személyi kultusz kifejlődésének feltételeit és nyilvánvalóan a sztálini személyi kultusz kifejlődése

nem választható el a történelmi körülményektől, azoktól a feltételektől, amely feltételek között a Szovjetunióknak mint első és egyetlen hatalomnak kellett küzdenie a szocializmusért, kellett felépíteni egy országban az imperializmussal szembeni harcban a szocializmust. Persze ez nem menti, de minden esetben megérteti a történelmi körülményeket. (*Győrffy Sándor*: Ez Lenin idejében is így volt!) Ezt azért emelem ki, mert a sztálini személyi kultusz felszámolása nemcsak a személyiség kérdése, hanem ennek lényege tulajdonképpen a demokratizmus kérdése. (*Taps.*) A személyi kultusz felszámolásában éppen ezért a fő kérdés a demokratizmus és az új szocialista demokratizmus, amely az elmélet és a marxizmus vezető szerepét is magában foglalja. Mi biztosítja az elméletnek ezt a vezető szerepét? Az elmélet alkalmazásáról, a szocializmus tudományos megalapozásáról igen sokszor és igen szépen beszéltünk eddig is. Sokszor és szépen beszélt erről Sztálin elvtárs is. Nem egyszer vetette fel ezt a mi viszonyaink között Rákosi elvtárs is. A dogmatizmus mégsem akart eltűnni. (*Derűltség.*) Sőt egyre jobban nehezedett egész tudományos és elméleti életünkre azért, mert az elmélet fejlődése, a marxizmus alkalmazása nem szándék és belátás, nemcsak elméleti felismerés kérdése, ennek objektív, tárgyi feltételei vannak. (*Taps.*) Ez pedig a kérdések felvetésének, a vitának, a szocialista demokratizmus biztosításának kérdése.

Hadd térjek itt vissza még egyszer Lukács Lajos felszólalására az előbbiekkal kapcsolatban. A vita elején Lukács elvtárs felszólalásában azt mondta, hogy 1953-ban elindultunk és most 1953-at kell folytatnunk. Ezzel így nem lehet egyszerűen egyetérteni. Nem lehet megfeledezni arról, hogy 1953 júniusában sok bizonytalanság volt éppen az elvi alap tekintetében. Ennek volt következménye a jobboldali elcsúszás vagy elhajlás és a baloldali hibákhoz való visszatérés. Ma viszont szilárd elvi alapot ad számunkra a XX. Kongresszus és a XX. Kongresszus alkotó igazsága, és ennek az igazságnak lényege pedig az, amit nem szabad szem elől téveszteni, hogy a szabadság és a szocializmus mindig egy volt, mindig a mi erőforrásunk és ma százszor inkább és egyre inkább forrása erőink növekedésének. (*Taps.*) Éppen ezért ha eddig a helytelenül értelmezett tekintélytisztelet visszatartott az újtól és a valóságtól, ma annál inkább lelkesítsen bennünket, hogy XX. Kongresszus feltárta a kapukat az új alkotó munkához, a marxizmus dogmatizmustól mentes alkalmazásához. Persze nem megy ez a harc félreértések és ellentmondások nélkül. Ezen nincs is mit csodálkozni, a vitát, a harcot vállalni kell, és emlékezni kell Petőfire, aki a népi költészet győzelméért harcolva mondta, hogy ha a nép győz a költészetben, előbb-utóbb győzni fog a politikában. (*Élénk taps.* — *Kuczka Péter*: A költészetben már győ-

zött! — *Élénk taps.*) Bennünket is lelkesítsen népünknek a szocializmus útján való segítésében az a meggyőződés, hogy ha a marxizmus győz a tudományban, győz az elméletben, győzni fog népünk gyakorlatában is. (*Élénk taps.*) Persze ez nemcsak a mi feladatunk, de a mi feladatunk is. A mi feladatunk is, hogy megadjuk népünknek, pártunknak a segítséget, amelyet megadni ezen téren a mi részünk, a mi kötelességünk. (*Élénk taps.*)

NEMES DEZSŐ: Kedves Elvtársak! Először is szeretném megemlíteni, hogy én nem válaszadóként kértem szót, hanem csak hozzászólóként. Egy-két kérdéshez akarok a magam részéről hozzászólni rövidebben és azért kértem szót hamarabb, mert nincs módomban tovább itt maradni a vitán és mégis némi mondanivalóm lenne ehhez az igen tanulságos vitához, bár én sem értek egyet mindennel, ami ebben a vitában elhangzott. (*Közbeszólás: Ez nem is lehetséges! — Derűltség. — Közbeszólás: Azért vita! — Hanák Péter: Elég sokoldalú!*) Igen sokoldalú a vita, és az volna a javaslatom a vita tapasztalatai alapján, hogy a továbbiak folyamán az ilyen átfogó és mindenre kiterjedő vitákon kívül rendezzenek az elvtársak egy-egy fontos kérdés megtárgyalására vitákat az intézetekben is, másutt is, mert annyi kérdés vetődik fel, hogy valamennyit érdemlegesen itt megtárgyalni nem lehet. (*Taps.*) (*Hanák Péter: Egy a lényeges kérdés azért!*)

Például felvetette Kató elvtárs a szociáldemokrácia kérdését. Sok vitatnivaló van a XX. Kongresszus tapasztalatai alapján is és azt hiszem, igaza van Kató elvtársnak, vannak itt problémák. A szociáldemokrácia ábrázolásában nem voltunk elég sokrétűek, az igazságot nem eléggé közelítettük meg, a baloldali szociáldemokrácia szerepével nem eléggé foglalkoztunk, többet kell foglalkozni vele, sok megvitatnivaló van, ez nem olyan problémamentes dolog, ezt nem lehet kinyilatkoztatásokkal megoldani; itt megvitatnivalók vannak azért is, mert számos helyen tapasztaljuk például azt, hogy Hruscsov elvtársnak azt a megállapítását, hogy ma adva van a lehetősége bizonyos országokban bizonyos körülmények között annak, hogy a szocialista forradalom békés, parlamentáris eszközökkel is győzzön, nagyon gyakran egyelőre még ezt kezdik azonosítani a reformizmussal, mintha a reformizmusnak valami rehabilitációja volna. (*Ellentmondások.*) Azt mondják, hogy nem. Én már találok vele, engem már meg is kérdeztek. (*Közbeszólás: Kicsoda?*)

TÁNCZOS GÁBOR: Az elvtársak, akik itt vannak, nem kezdik, lehet, hogy mások kezdik, mi nem kezdjük! (*Taps.*)

NEMES DEZSŐ: Ezek a jelenségek arra figyelmeztetnek bennünket, hogy ezekre a kérdésekre választ kell adnunk, és nem lehet azzal elintézni, hogy tagadjuk, hogy ilyen van, mert ilyen van, a kérdés jogos, és választ igényel. (*Közbeszólás: Valóban! — Nagy Tamás: A marxista képzés hibájából!*)

Kató elvtárs felveti a középrétegek kérdését is. Azt hiszem, hogy helyes ezt is megvitatni, annál is inkább mert ha nem, akkor akaratlanul is helytelen nézetek terjedhetnek el egykönnyen, s a helytelen nézetektől nehezebben szabadulunk meg. (*Zaj.*)

Le akarom szögezni azt, hogy egyetérték Andics elvtársnővel és másokkal is, akik ezt felvetették, hogy hiba volna fiatal történelemtudományunk edigi eredményeit olyan könnyelműen lebecsülni. (*Közbeszólás: Ki becsülte le?*)

TÁNCZOS GÁBOR: Újra szeretném figyelmeztetni az elvtársakat, hogy Nemes elvtársé a szó.

NEMES DEZSŐ: Ha a közbeszólók nem hallották a lebecsülő hangokat, kijelentem, hogy én hallottam. Ha azonban a dogmatizmussal való terheltség ellenére tudunk eredményeket elérni, akkor ma, a XX. Kongresszus után sokkal bátrabban és sokkal bizalomteljesebben nézhetünk történettudományunk további fejlődése elé, éppen ezért, én nem vagyok hajlandó a mi fiatal marxista történelemtudományunk csődjéről beszélni, és ilyesmit elfogadni, ellenkezőleg, lelkesítenek azok a távlatok, azok a szélesre kitért kapuk, amelyek előttünk állanak. (*Felkiáltások: Egyetértünk!*) (*Hanák Péter: Mi is a jövőt sürgetjük!*)

Egyetérték azokkal az elvtársakkal, akik különösen fontosnak tartják a párttörténet-kutatás továbbfejlesztését, mert ez sok szempontból, mind általános marxista képzésünk szempontjából mind történelemtudományunk továbbfejlődése szempontjából lényeges. Nem mondhatom, hogy ami reklamáció ezzel kapcsolatban elhangzott, mindennel egyetérték, de alapjában véve ez az igény helyes. Például nem értek egyet azzal, hogy olyan mostohán bánjunk a párthatározatokkal és nem értek egyet azzal, mintha párttörténeti előadásaink fogyatékosága abból származott volna, hogy a párthatározatokhoz igazítottuk a történelmet. Elmondom az elvtársaknak például azt a tényt, hogy az 1919–1929-es időszakra vonatkozóan az egyetlen határozat, ami rendelkezésre áll, néhány hete van a kezünkben, ez a párt első kongresszusának határozata.⁹⁹ Eddig ezzel sem rendelkezünk, és ez nem vált javára a párttörténet előadásának. Ha már rendelkezünk vele, bizony nem fogjuk szégyellni magunkat, hogy felhasználjuk ezt a párthatározatot. (*Taps.*) Nem az a baj, elvtársak, hogy

sok párthatározat alapján írtuk a történelmet, mert ez csak hangulat-keltés és megtévesztés. (*Ellentmondások.*) Nincsenek a kezünkben ezek a határozatok. Az a baj, hogy nem gondolják meg az elvtársak, hogy a párttörténet kidolgozása nem egy-két esztendő munkája. Amit eddig elértünk, azt is keserves munkával értük el, a többi között azért is, mert pártirataink nincsenek, sok dologra közvetve kellett, amennyire tudtunk következtetni, még elég sokszor fogjuk ezt csinálni, és nem fogunk ez elől kitérni.

Felvetődött az a kérdés, hogy az 1936-os Komintern határozathoz, amelynek következménye volt a párt 1936-os feloszlatása, szabad-e hozzányúlni vagy nem. Megmondom, elvtársak, hogy amikor mi kezdeményeztük a párt stratégiai kérdésének felülvizsgálatát, kezdeményeztük azt, hogy változtassuk meg a korábbi szektás álláspontot, akkor nekünk kritika alá kellett venni egy Komintern határozatot, a Komintern nyílt levelét a magyar párthoz 1929-ben,¹⁰⁰ mert a Komintern nyílt levele álláspontot foglalt itt a már szóbakerült Blum-tézisek elítélése mellett, tehát helyt adott ennek a véleményünk szerint szektás vonalnak és nem volt könnyű dolog, de mertünk szembeszállni ezzel és kritika tárgyává tenni a Kominternnek ezt a határozatát és eredményt értünk el. Meg kell mondanom, hogy én az 1936-os határozatot sem tekintem tabunak, amelyhez nem lehet hozzányúlni, bár ami abban van, alapvetően helyes, mégis egyoldalú. Miután magam részese vagyok, tagja voltam annak a Központi Bizottságnak, amelynek munkájával kapcsolatban ez a határozat született, szeretnék a határozat megszületésének körülményeire és még egy-két dologra utalni, egy-két tényre párttörténetünkben, amire azért nem derült részben fény, mert kötött bennünket ez az 1936-os határozat. (*Sas:*¹⁰¹ És az 1931-es helyes volt?) Az 1931-es határozat, amely a Sas-féle vezetést leváltotta, véleményem szerint helyes volt. Tudom, abban érdekelt a közbeszóló elvtárs, de mégis helyes volt. (*Derűtség.*) Csak azt kell hozzátennem, hogy nem volt elég következetes, mert ez a határozat ugyancsak nem változtatta meg azt a stratégiai irányvonalat, amelyből fakadtak azok a hibák, amelyek miatt azt a vezetést le kellett váltani. Ennyiben tehát nem volt tökéletes, ebben igaza volt a közbeszóló elvtársnak, ha erre gondolt. (*Nagy Tamás:* És a személyi következményei sem voltak helyesek!¹⁰²) Az sem volt helyes. Itt akarom említeni az 1936-os határozatot, de nem az én személyemre vonatkozólag, bár engem is érintett, mert ami ránk vonatkozott, azt a Komintern másik határozata 1939-ben megváltoztatta, és engem rehabilitált, tehát a Komintern egy másik határozata bizonyos vonatkozásban megváltoztatta ezt a 36-os határozatot, tehát nem tekintette... (*Zaj.*) Utaltam arra, hogy engem is

érintett személyesen ez a 36-os határozat, igazságtalanul kizártak a pártból, és az 1939-es határozat állított vissza párttagsági jogaimba. Ennek az 1939-es határozatnak egy része került csak nyilvánosságra, de szeretnék itt utalni a nyilvánosságra nem került részből egy megállapításra. Ez a nyilvánosságra nem került rész megállapította az én személyemre vonatkozólag — kicsit kínos erről beszélni, mert személyi vonatkozású a kérdés, de másképp nem tudok (Halljuk! Halljuk!) — azt, hogy bár én a Központi Bizottság többi tagjaival szemben egy sor fontos kérdésben, mint a titkos választójog kérdése, a káderkérdés, az egységfront taktika kérdése, a helyes álláspontot védtem, de nem tudtam leleplezni a pártba befurakodott árulókat, akik a párt vezetésébe befurakodtak és ebben elmarasztaltak. Az történt, hogy ezekről a pártba befurakodott árulókról kiderült, hogy nem voltak árulók (*derültség*), hogy provokáció áldozatai lettek. Ez később derült ki. Hasonlóan, mint Kun Béla,¹⁰³ aki tagja volt ennek a központi bizottságnak és ez a pártfelosztási határozat részben annak a feltételezésével született, hogy akik itt részt vettek, azok mind gyanús emberek. Hasonló jelleggel történt ez a pártfelosztás, mint a lengyel párt felosztása és a lengyel párt felosztó határozatát a közelmúltban hatályon kívül helyezték. Bár az más formában is történt, véleményem szerint nekünk is az 1936-os határozatot is sok tekintetben hatályon kívül kell helyoznünk. Párttörténetünk nem helyezte még hatályon kívül. Én már csendesen eddig is beszéltem arról, hogy ez nem egészen helyes. (*Derültség.*) Ma már hangosabban beszélek róla. (*Derültség és taps.*) Egy sor fontos kérdésben más állásponton voltam, mint a többi tagok. Ilyen kérdés volt a titkos választójog kérdése, amelyet én mint a központi bizottság instruktora 1934 nyarán kiadtam. Ezt dezavualta a központi bizottság, és kaptam egy határozatot, amelyben az volt, hogy a titkos választójog jelszavának kiadása nem más, mint a szociáldemokrácia befolyása a KMP vezető soraira. Jobboldali opportunistá lettem néhány hétre, hozzáteszem. (*Derültség.*) Kötelezve voltam a dezavualó anyagot a pártsajtóban nyilvánosságra hozni, amit itt Pesten nyilvánosságra is hoztam,¹⁰⁴ de álláspontomat fenntartottam és a vita kikerült a Kominternbe. Néhány hét múlva Kun Bélától kaptunk egy táviratot, amelyben Kun Béla a Komintern illetékes szervének egyetértésével javasolta, hogy adjuk ki a titkos választójog jelszavát, és mi kiadtuk a titkos választójog jelszavát.

Miért említem ezt a példát és még egy másikat is hozok fel? Ennek a jelszónak kiadása nem jelentette a mi alapvetően hibás stratégiai irányvonalunk megváltoztatását, de egy kísérlet volt, hogy kitörjünk ebből a szűk körből, előre tett lépés volt. Én abból indultam ki, hogy feltét-

lenül egyik legfontosabb központi politikai jelszavunk a szakszervezetek védelme, de nem elegendő defenzív jelszóval dolgozni csupán, ki kell egészítenünk támadó jelszóval, és ez a közvetlen politikai támadó jelszavunk legyen a titkos választójog, amely a politikai életben benne van, amelytől mi nem zárkozunk el, és bizonyos lépést azután tettünk ebben az irányban. Míg azt hittük, hogy Kun Béla áruló lett, úgy nézett ki a dolog előttem, hogy íme ebben a kérdésben engem egy áruló támogatót, Kun Béla. Megnehezítette ez a körülmény ennek a kérdésnek felhasználását a párttörténeti előadások kidolgozásánál, nem volt olyan egyszerű. Most szabaddá válik az út. (*Szigeti József*: Mégiscsak a határozathoz mérték az elvtársak a történelmet, nem a helyzethez a határozatot.) Komoly probléma volt, hogyan igazoljuk ennek ez 1936-os határozatnak a helyességét. (*Szigeti József*: Ez az, amiről beszéltünk!) Viszont azt mondja itt az egyik elvtárs, hogy ha mi nem merünk hozzányúlni az 1936-os határozathoz, akkor ezzel el akarjuk zárni a szektás hibák felszámolásának útját. Ez nem igaz, ahogy mi mertünk hozzányúlni az 1929-es Komintern határozathoz¹⁰⁵ és szerintem helyesen mertünk hozzányúlni azért, hogy rést nyissunk a szektás hibák feltárásához, hozzányúlhatunk az 1936-os határozathoz is, amely egyoldalú, amely az addigi pártmunkának sok értékes eredményét nem vette figyelembe. (*Nagy Tamás*: Olyan helyzetet akarunk, hogy ne kelljen olyan nagy merészség az ilyen kérdések tudományos feltárásához! — *Élénk taps.*) Ne legyünk előítélettel, mert pozitív kísérlet volt, még ha korlátozott kísérlet is, hogy kitörjünk ebből a szektás vonalból. Mi ezt nem mutattuk meg kellőképpen. Ha mi ezt jobban megmutatjuk, ezzel is előbbre visszük úgy a szektás hibák kiküszöböléséért való harcot, mint a jobboldali hibák vagy jelenségek kiküszöböléséért való harcot is.

Még egy dologra térek ki, történetírásunk múltjára és jelenére. Az egyik elvtárs hivatkozott arra, hogy íme milyen magas színvonalon alkotott Révai elvtárs a felszabadulás előtt és a mi felszabadulás utáni marxista történetírásunk elégtelenségét Révai elvtársnak felszabadulás előtti munkájához mérve akarta igazolni. Hadd tegyem hozzá részben azt, hogy Révai elvtárs nemcsak a felszabadulás előtt, hanem az elmúlt tíz év alatt is közreműködött a mi marxista történelemtudományunk fejlesztésében. Mi Révai elvtársat nem parentáljuk el, mert itt van a jelenben is. (*Taps.*) Azt is szeretném megmondani, nem értek egyet én sem Andics elvtársnő felszólalásának azzal a részével, ahogy ő megpróbálta meggyőzni az elvtársakat, hogy ne higgyenek Kosárynak. (*Derültség.*) Nem tartom helyesnek, szerencsésnek ezt a dolgot. Nem ezért hívták meg Kosáry Domokost az 1953-as Századok szerkesztőbizottsági ülésére

se úgy, hogy téged ugyan meghívunk, de neked kuss. (*Derültség.*) Nem helyes. (*Hanák Péter*: Nem azért tagja a Századok szerkesztőségének!) Igaza van Hanák elvtársnak, nem helyes ez a módszer nemcsak Kosáry Domokos személyét illetően, de általában. Abban igaza van Andics elvtársnőnek, amikor arra int és attól óv, hogy amit keserves munkával elértünk, ne becsüljük le. Szeretném Kató elvtársnak azt mondani, hogy Andics elvtársnő munkái közül én a legjobbnak, legértékesebbnek az ő legutolsó Kossuth-tanulmányát tartom, amelyet ő nem 1945–46-ban írt, hanem a legutóbbi munkája, és ha kifogásolnivaló van és azt hiszem jogos kifogásolnivaló Andics elvtársnő tevékenységének ama részében, amelyek a Történelmi Társulat szervezésével, általában a történettudományi munkák szervezésével kapcsolatban merülnek fel, nem tartom igazságosnak Andics elvtársnővel szemben, ha ezt összekeverjük az ő alkotó munkában elért komoly eredményeivel, úgyhogy az igazságot még Andics elvtársnő tevékenységével szemben is érvényesíteni kell. (*Derültség és taps.*)

Végezetül annyit, hogy a vitát alapjában véve hasznosnak és pozitívnak tartom és semmi indokoltságát nem érzem annak, hogy a viták hibáitól féljünk, és bár én is részese vagyok az utóbbi esztendőben végzett történettudományi munkának, megmondom őszintén, ezen a vitán nem éreztem magam a vádlottak padján. (*Taps.*)

ZSIGMOND LÁSZLÓ: Azzal szeretném kezdeni, amire Nemes elvtárs hozzászólásával kapcsolatban itt utalás történt, mégpedig, hogy mi is ennek a vitának, amely most már második napja folyik, a fő kérdése. Úgy gondolom, hogy itt valóban igen szerteágazó és egyben fontos kérdésekről van szó, de úgy gondolom, abban az egy pontban össze lehet foglalni az aktíva fő kérdését, ami megfogható jelenség, és ez az aktívának az a feladata, hogy áttörje azt a légkört, amely mindeddig akadályozta a szabad viták kibontakozását, és akadályozta a történettudomány fejlődését is.

Én ezt egy példával szeretném illusztrálni. György elvtársnő nagyon megbírálta az általános iskolai tankönyvet, amelynek egyik szerzője vagyok. Bár a bírálat egyes részeivel nem értek egyet olyan értelemben, hogy itt eltekintett attól a történeti helyzettől, amikor íródott, a legjobban ebben a dologban az imponált, hogy György elvtársnő tekintet nélkül arra, hogy az egyik szerző ott ül az elnökségben, bátran és kímélet nélkül meg merté mondani annak a könyvnek a hibáit. (*Taps.*) Tette ezt anélkül, hogy fél szemmel hátranézett volna és idepillantott volna, hogy az érdekelt milyen arcot, milyen képet vág ehhez. (*Taps.*) A legnagyobb eredménynek azt tartom, hogy egy olyan légkör alakul ki, ahol tekintélyre, rangra vagy az éppen ott ülő helyzetére, elfoglalt pozícióra való